

УДК 343.81

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.4>

Пузирний В.Ф.,
д.ю.н., професор
проректор з освітньо-наукової роботи,
Пенітенціарна академія України

НАГЛЯДОВА ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження. Сучасною тенденцією європейської кримінальної політики є розширення сфери застосування альтернативних позбавлення волі заходів кримінально-виконавчого впливу, як ефективних засобів боротьби з рецидивною злочинністю. Світова юридична практика дійшла висновку, що «криза покарання» є елементом соціального контролю злочинності, і що «в'язниця скоріше є школою кримінальної професіоналізації, а не місцем виправлення» [1, с. 204]. Пробаційний нагляд є однією з ключових складових системи альтернативного правосуддя, який спрямовано на реабілітацію та ресоціалізацію осіб, засуджених до виправних робіт або інших некаральних санкцій. Він передбачає постійний контроль за поведінкою засудженого, його роботою, навчанням та іншими аспектами соціального життя, і має на меті зниження рівня рецидиву та сприяння їх соціальній адаптації. Незважаючи на потенційну ефективність пробації як альтернативи позбавленню волі, існує ряд проблем, які впливають на її успішну реалізацію. А тому, метою дослідження є організаційно-правові аспекти функціонування наглядової пробації в Україні, виявлення основних проблем і розробка пропозицій щодо забезпечення балансу між суспільною безпекою і реінтеграцією правопорушників.

Сучасний стан дослідження. Для України пробація є достатньо новою концепцією, яка викликає дискусії серед вчених юристів, пенітенціаріїв щодо її нормативно-правового забезпечення, доцільності застосування окре-

мих її положень, визначених законодавством, а тому наукові дослідження в цій царині здебільшого стосуються оцінки доктринальної моделі пробації, або здійснюються фрагментарно. Серед вітчизняних вчених юристів вагомих внесок у дослідження пробації, як альтернативної моделі позбавлення волі внесли О. Беца, І. Богатирьов, В. Бадира, С. Денисов, О. Джужа, Л. Остапчук, О. Звенигородський, Д. Ягунов, І. Яковець та інші вчені. Але не зважаючи на численні наукові праці, питання наглядової пробації потребують поглибленого системного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямів оптимізації євроінтеграційних процесів в Україні є гуманізація державної політики у сфері кримінальних покарань. В європейських країнах центром кримінальної юстиції є служба пробації, цінність якої полягає в тому, що вона усуває в'язницю «з центрального місця пенітенціарних систем». Юридична енциклопедія трактує пробацію (з латинської probation – випробування) як покарання, що накладає певні обмеження на здійснення засудженими своїх прав і свобод, а також встановлені спеціального нагляду за їх поведінкою [9, с. 146].

В сучасних умовах пробація в своєму потенціалі має потужний арсенал запобігання рецидивній злочинності, вона є економічно доцільною для суспільства та реалізує моральні цінності, що дозволяють досягти мети кримінальної політики гуманними способами. На думку Р. Басенко, Г. Аванесян і В. Коваленко діяльність інституту

пробації в Україні має переконливі результати, зокрема: розвиток безпечного суспільства; дотримання міжнародних стандартів та європейських цінностей; створення правового та суспільного середовища, у якому особа готова жити, не вчиняючи правопорушень; перехід від карального підходу до реабілітаційного; справедливе здійснення правосуддя [1, с. 204]. О. Ткачова стверджує, що існування в Україні служби пробації є свідченням того, що держава без необхідності, не обмежує свободу людини, а система покарань не має характеру помсти, і кожна людина для суспільства цінна, а її доля не байдужа державі [8, с. 70]. Під економічним кутом розглядає пробацію керівник проекту ЄС «Право Justice» і стверджує, що дешевше і безпечніше, наскільки це можливо, залишати людину на волі, ніж утримувати в місцях позбавлення волі. З економічної доцільності утримання пробації для держави вигідніше, ніж витрати на утримання установ виконання покарань, про що свідчить досвід Швеції, Естонії, Румунії та Фінляндії, де витрати на організацію пробації значно менші, ніж витрати на утримання однієї особи, що перебуває в місцях позбавлення волі. В європейських країнах співвідношення правопорушників в місцях позбавлення волі і тих, які перебувають під наглядом пробації становить один до трьох. В Україні сьогодні таке співвідношення майже один до одного [7, с. 2]. С. Сьомін зазначає, що «пробацію найдоцільніше розглядати як альтернативу покаранню зі встановленням випробувального періоду та покладенням на особу виконання певних обов'язків. Тобто це своєрідний тест на здатність засудженого виправитися без відбування покарання, призначеного вироком суду» [6, с. 157].

В Законі України «Про пробацію» визначені основні завдання пробації, включаючи надання допомоги засудженим, контроль за їх поведінкою та соціальну адаптацію; визначено обов'язки осіб, які перебувають під пробацією, а також повноваження та обов'язки персоналу пробації та врегулю-

вано процедури надання та порядок взаємодії з іншими органами та установами [2]. Закон визначає три види пробації, які здійснюються її органами, зокрема: досудова пробація (полягає у підготовці досудової доповіді для суду), наглядова (забезпечує контроль за виконанням умов покарання, не пов'язаного з позбавленням волі) і пенітенціарна пробація (передбачає роботу з особами, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, задля їхньої підготовки до повернення в суспільство) і наглядова пробація.

Пробаційний нагляд є критично важливим елементом сучасної системи правосуддя, який сприяє досягненню балансу між забезпеченням правопорядку і реабілітацією правопорушників.

Наглядова пробація забезпечує контроль та підтримку осіб, які відбувають покарання без позбавлення волі та передбачає нагляд за поведінкою засудженого, сприяння його ресоціалізації та реінтеграції в суспільство, що запобігає скоєнню рецидивних злочинів. Це комплекс заходів, спрямованих на ресоціалізацію засуджених осіб через нагляд та контроль за виконанням обов'язків, покладених судом, а також забезпечення захисту безпеки суспільства. Діяльність пробації в Україні регулюється також Кримінальним Кодексом України [3], де визначено умови, за яких можливе застосування пробації, включаючи відстрочку виконання покарання (ст. 75) та умовно-дострокове звільнення (ст. 81), ухилення від покарання, не пов'язаних з позбавленням волі (ст. 389), Кримінально-виконавчим Кодексом України [4], де регулюються процедури, пов'язані з призначенням та здійсненням пробації, включаючи розгляд судом питання про призначення пробації, зокрема порядок звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 539), а також іншими нормативно-правовими актами, що деталізують процедури та механізми реалізації пробаційного нагляду.

Основними принципами наглядової пробації в Україні є [2]:

1) контроль і нагляд – регулярний контроль за поведінкою правопорушника, включаючи зустрічі з інспектором органу пробачії;

2) соціальна підтримка – надання допомоги в соціальній адаптації, працевлаштуванні, навчанні тощо;

3) індивідуальний підхід – розробка індивідуального плану пробачії для кожного правопорушника з урахуванням його потреб та ризиків.

Наглядова пробачія є критичним інструментом у кримінально-виконавчій системі, що дозволяє забезпечити баланс між суспільною безпекою та підтримкою ресоціалізації осіб, які відбули покарання, сприяючи їх успішному поверненню в суспільство законослухняними громадянами. Вона є ключовим елементом системи кримінального правосуддя в багатьох європейських країнах, зокрема: Нідерланди успішно інтегрують пробачійні заходи з програмами соціальної реінтеграції, що включають навчання та терапію, спрямовані на зменшення ризику рецидиву; Норвегія робить акцент на індивідуалізований підхід та підтримку правопорушників через програми навчання та соціальної адаптації; Франція проводить ефективні програми психосоціальної підтримки та надає консультаційні послуги, що сприяють реінтеграції осіб, які перебувають під пробачією.

Незважаючи на позитивні результати в європейських країнах, процес впровадження наглядової пробачії в Україні реалізується з численними проблемами. Одна з ключових проблем – недосконалість нормативно-правової бази. Незважаючи на існування Закону «Про пробачію», у практиці часто виникають правові колізії та прогалини. Відсутність чітких механізмів для взаємодії між різними структурами системи юстиції і соціальними службами ускладнює ефективне виконання пробачійних заходів. Розробка і вдосконалення нормативних актів, які б регламентували всі аспекти наглядової пробачії, є надзвичайно важливою умовою для її успішного функціонування. Нормативно-правова база,

що регулює наглядову пробачію в Україні, є однією з ключових складових її ефективного функціонування. Закон «Про пробачію» заклав основи для розвитку системи пробачії, але він не є достатньо детальним і всеосяжним. Відсутність чітких процедур і механізмів регулювання призводить до: правових колізій (невизначеність правових норм часто викликає суперечності між різними правовими актами і ускладнює застосування пробачійних програм) або відсутність регламентних процедур (недостатньо регламентовані процедури взаємодії між органами пробачії та іншими органами системи правосуддя створюють проблеми у реалізації пробачійних заходів).

Ще однією, на нашу думку, проблемою є обмеженість ресурсів. Для ефективної роботи системи наглядової пробачії потрібні кваліфіковані кадри, належне фінансування та матеріально-технічне забезпечення. Однак, в умовах обмеженого державного бюджету, служби пробачії не мають необхідних ресурсів, що обмежує їхню спроможність забезпечувати повноцінний нагляд і підтримку засуджених. Обмеженість ресурсів є однією з найбільших перешкод для ефективного функціонування служб пробачії, а низька оплата праці і високий рівень стресу ускладнює залучення та утримання кваліфікованого персоналу у цій системі.

Успішна реалізація наглядової пробачії вимагає тісної співпраці між органами пробачії, національною поліцією, соціальними службами, освітніми закладами та іншими організаціями [5]. В Україні існує проблема недостатньої координації та взаємодії між цими структурами, що призводить до дублювання функцій або прогалин у наданні послуг правопорушникам. Відсутність ефективного обміну інформацією та спільних зусиль ускладнює реабілітацію правопорушника, не дає повної інформації про його потреби та ризики, що може призвести до недостатньо ефективного нагляду і підтримки, та знижує ефективність пробачійних заходів.

Ще однією проблемою, є суспільне сприйняття наглядової пробації, що відіграє важливу роль у її ефективності. В Україні ще зберігається стереотип щодо пробації як «м'якого» покарання, яке не спроможне забезпечити належний контроль над правопорушниками. Це може впливати на ставлення суспільства та громадськості до засуджених і ускладнювати їхню ресоціалізацію та реінтеграцію. Підвищення обізнаності громадськості про наглядову пробацію та її цілі може сприяти зменшенню стигматизації осіб, які перебувають під пробаційним наглядом, бо негативне ставлення суспільства до осіб, які перебувають під пробаційним наглядом, ускладнює їх соціальну реінтеграцію і створює додаткові перешкоди для їхньої адаптації.

В сучасних умовах також важливо враховувати технологічні аспекти наглядової пробації. Використання електронних засобів контролю, таких як електронні браслети, може значно підвищити ефективність пробаційного нагляду. Однак, в Україні технологічне забезпечення органів пробації часто є недостатнім і/або застарілим, що ускладнює впровадження сучасних методів контролю. Сучасні технології можуть значно покращити процес нагляду за правопорушниками, але існує ряд викликів у цьому напрямку: по-перше, використання застарілих (або ненадійних) технологій ускладнює ефективний контроль і моніторинг поведінки осіб, які перебувають під наглядовою пробацією; по-друге, обмежений доступ до сучасних технологічних засобів через недостатнє фінансування або інші причини ускладнює впровадження нових методів контролю, таких як електронний моніторинг; по-третє, відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності пробаційного нагляду ускладнює аналіз його результативності та виявлення проблемних зон, що перешкоджає впровадженню необхідних змін та удосконалень. Відсутність уніфікованого підходу до реабілітації осіб, що перебувають під наглядом пробації, з одного боку, призводить до фрагментації зусиль та неефективного вико-

ристання наявних ресурсів, а з іншого – не достатньо персоналізована психологічна, соціальна та юридична підтримка ускладнює процес їх реінтеграції в суспільство.

Висновки. Пробаційний нагляд є однією з ключових складових системи альтернативного правосуддя, який спрямовано на реабілітацію та ресоціалізацію осіб, засуджених до виправних робіт або інших некаральних санкцій. Він передбачає постійний контроль за поведінкою правопорушників і їх роботою, навчанням чи іншими аспектами соціального життя, що має на меті зменшення рецидиву та сприяння соціальній адаптації.

Незважаючи на безсумнівні переваги, пробаційний нагляд в процесі реалізації має ряд серйозних проблем та викликів:

1. Органи пробації часто не мають достатньо ресурсів для належного виконання своїх обов'язків, що обмежує їх ефективність. Це проявляється нестачею персоналу, низькій ефективності реалізації пробаційних програм та відсутності належної матеріально-технічної бази.

2. Велике навантаження на інспекторів органів пробації, через відсутність кваліфікованих кадрів, призводить до перевантаження працівників і негативно впливає на якість нагляду та індивідуальний підхід до роботи з кожним правопорушником.

3. Ефективний пробаційний нагляд вимагає тісної взаємодії з соціальними службами, освітніми установами та роботодавцями. Відсутність такої співпраці призводить до ізоляції служби пробації та зниження її можливостей в реінтеграції правопорушників.

4. Відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності пробаційного нагляду ускладнює аналіз його результативності та виявлення проблемних зон, що перешкоджає впровадженню необхідних змін та удосконалень.

5. Соціальна стигматизація та дискримінація негативно впливає на осіб, що перебувають під пробаційним наглядом, що проявляється упередженим ставленням з боку суспільства

і ускладнює їх реінтеграцію та адаптацію в соціумі. Отже, для підвищення ефективності пробаційного нагляду необхідно комплексно вирішувати вказані проблеми, що сприятиме

не лише успішній реабілітації засуджених, але й зниженню рівня рецидиву, та стане важливим кроком у побудові ефективної та гуманної системи правосуддя.

Анотація

В статті розглядаються ключові аспекти функціонування наглядової пробації в контексті реформування пенітенціарної системи України. Метою дослідження є системний аналіз організаційних та правових основ наглядової пробації, оцінка її ефективності та визначення шляхів покращення її діяльності. Розкрито сутність наглядової пробації, її роль у процесі соціальної реінтеграції осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інших правопорушників та зниженні рівня рецидивної злочинності. Досліджено законодавчі акти та підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують порядок застосування наглядової пробації, зокрема Закон України «Про пробацію», визначено принципи пробаційного нагляду та встановлено проблеми їх практичної реалізації. Проведено аналіз практичних аспектів діяльності органів пробації, включаючи механізми реалізації наглядової пробації та соціальної підтримки осіб, що скоїли злочини. Встановлено, що в системі наглядової пробації існує проблема недостатньої координації та взаємодії між структурами, що призводить до дублювання функцій. Відсутність ефективного обміну інформацією та спільних зусиль ускладнює реабілітацію правопорушника та не дозволяє отримати повну інформацію про правопорушника, його потреби та ризики, що призводить до недостатньо ефективного нагляду і підтримки, та знижує ефективність пробаційних заходів. Обґрунтовано виклики, з якими стикаються суб'єкти, відповідальні за виконання наглядової пробації, та запропоновано рекомендації для покращення координації та ефективності їхньої взаємодії. На основі проведеного аналізу зроблено висновки щодо необхідності вдосконалення нормативно-правового регулювання та практичних механізмів реалізації наглядової пробації, що сприятиме підвищенню її ролі у попередженні рецидиву та успішній соціальній адаптації правопорушників.

Ключові слова: наглядова пробація, пенітенціарна система, нормативно-правове регулювання, соціальна реабілітація, рецидивна злочинність, організаційні механізми, Закон України «Про пробацію», засуджені, суб'єкт наглядової пробації, взаємодія органів пробації.

Puzyrnyi V.F. Supervisory probation in Ukraine: organizational and legal aspect

Summary

In the article the autor examines the key aspects of functioning of supervisory probation in the context of reforming the penitentiary system of Ukraine. The purpose of the research is a systematic analysis of the legal and organizational foundations of supervisory probation, definition of its effectiveness and ways to improve its activity. The author reveals essence of supervisory probation, its role in the process of social reintegration of persons who have committed criminal offenses, other offenders and reducing the level of recidivism. Legislative acts and sub-legislative legal acts regulating the procedure for the application of supervisory probation, in particular the Law of Ukraine "On Probation", have been studied, the principles of probation supervision have been determined, and the problems of their practical implementation have been identified. The analysis of the practical aspects of the activity of probation bodies, including the mechanisms for the implementation of supervisory probation and social support for persons who have committed crimes was carried out. It was established that in the supervisory probation system there is a problem of insufficient coordination and interaction between structures, which leads to the duplication of functions. The lack of effective exchange of information

and joint efforts complicates the rehabilitation of the offender and does not allow obtaining complete information about the offender, his needs and risks, which leads to insufficient effective supervision and support, and reduces the effectiveness of probation measures. The challenges faced by subjects responsible for the implementation of supervisory probation are substantiated, and recommendations are offered to improve the coordination and effectiveness of their interaction. Based on the analysis, conclusions were drawn regarding the need to improve legal regulations and practical mechanisms for the implementation of supervisory probation. It will contribute to increasing its role in the prevention of recidivism and successful social adaptation of offenders.

Key words: supervisory probation, penitentiary system, legal regulation, social rehabilitation, recidivism, organizational mechanisms, Law of Ukraine “On Probation”, convicts, supervised probation, subject of supervised probation, interaction of probation authorities, convicts, subjects of supervised probation, interaction of probation authorities, convicts, subjects of supervised probation, interaction of probation authorities.

Список використаних джерел:

1. Басенко Р.О., Аванесян Г.М., Коваленко В.Ф. Інституціонування пробації в контексті гуманістичного та євроінтеграційного потенціалу правової системи України. *Підприємництво, господарство і право: Науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2021/1. № 5. С. 203–208
2. Закон України Про пробацію. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG0X901A> (дата звернення 04.04.2024).
3. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341> (дата звернення 04.04.2024).
4. Кримінально-виконавчий Кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T031129> (дата звернення 04.04.2024).
5. Про затвердження Порядку взаємодії регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та уповноважених органів з питань пробації у межах реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» Державна установа «Центр пробації» Наказ № 25/723 від 31 жовтня 2022 року.
6. Сьомін С.В. Європейські правила пробації та реформування кримінально-виконавчої системи в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 2. С. 154–159.
7. Реформа системи юстиції України. Впровадження пробації. Довідкова інформація офіційного сайту Державної пенітенціарної служби України URL: <https://minjust.gov.ua/m/analitichni-zviti-pro-stan-realizatsii-strategii-reformuvannya-penitentsiarnoi-sistemi-na-period-do-2026-roku> (дата звернення 05.04.2024).
8. Ткачова О.В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід і сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Вип. 4. Том. 2. С. 68–71.
9. Юридична енциклопедія /за ред. Ю. Шемчушенка. допов.вид. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана. 1998–2004. Т.4 : Н–П. 2002. 720 с.